

Ben van Voorn: strips, illustraties en tekenfilm

Integrale tekst van de lezing van Jan-Willem de Vries op zondag 9 december 2012 in galerie Pictura, Groningen.

Aanvullend: bibliografie van de strips en illustraties

Al tijdens zijn jeugd in Eelderwolde speelde het tekenen en schilderen een belangrijke rol in het leven van Ben van Voorn. Zijn vader was lithograaf, maar hield zich in zijn vrije tijd ook bezig met deze creatieve uitingen. Daarnaast was hij een groot natuurliefhebber en nam zijn zoon regelmatig mee naar buiten. Eenmaal weer thuis tekende de jonge Ben dan wat ze allemaal gezien hadden.

In het Nieuwsblad van het Noorden las de jonge Ben de avonturen van Thijs Ijs en Dikkie Dons. Deze strips werden getekend door Marten Toonder en geschreven door zijn broer Jan Gerhard Toonder. Van 1934 t/m 1938 werd hier dagelijks een plaatje van gepubliceerd en die maakten veel indruk op Ben van Voorn. Hij gaf al op jonge leeftijd aan schilder te willen worden, maar zijn ouders waren er niet gerust op dat daar een toekomst in zat. Hij mocht daarom pas zijn gang op het moment dat hij een 'echt' vak had geleerd.

Dat vak werd lithografie. Op zijn vijftiende kon Ben als leerling aantreden bij lithograaf Jan Popkes van der Zee in Groningen. Naast het dagelijkse werk bij drukkerij Hoitsema was hij 's avonds ook nog in de Academie Minerva te vinden, waar hij lessen volgde aan de vrije afdeling. En daarna weer op de fiets weer terug naar Eelderwolde. Op zaterdag reisde hij per trein naar Zwolle voor het theoretische gedeelte van de lithografie-opleiding. Ook stripverhalen boeiden Van Voorn en met de avonturen van Thijs Ijs nog in zijn achterhoofd tekende hij nu zijn eerste eigen strip: *De avonturen van Tom Toppel*.

In 1946 waren beide opleidingen afgerond en geheel volgens afspraak liet Van Voorn zijn ouders weten dat hij zich nu volledig wilde gaan richten op het schilderen. Zijn ouders waren nog altijd bezorgd over die plannen en introduceerden nu kostgeld. Om dat te ontduiken verliet Van Voorn het ouderlijk huis en trok letterlijk de wereld in. Liffend en lopend zwierf hij meer dan een jaar door Nederland, Duitsland en Engeland. Hij sliep in jeugdhoeveken, maar ook gewoon in de open lucht. Dat was alleen vervelend wanneer het koud was of regende. Om geld voor brood te verdienen maakte Ben tekeningen die hij bij mensen aan de deur wist te verkopen voor twee of drie kwartjes. Hij leerde hiervoor al gauw een paar handige trucs. Als hij een mooi huis zag overdreef hij het perspectief een beetje bij het natekenen. Dat was geheid een succes bij de bewoner. En als hij een weiland met koeien tekende, voegde hij er altijd één koe aan toe. Ook dat werd gewaardeerd door de eigenaar. Zijn wekelijkse verdiensten bedroegen ongeveer 3 tot 5 gulden, genoeg voor brood met kaas.

Van Voorn legde al zwerfend flinke afstanden af. Soms zo'n 70 kilometer op een dag. Op zeker moment vond hij onderdak bij een Engels mijnwerkersgezin dat een zoon had verloren. Toen zijn ouders het adres kregen, stuurden ze hem een krantenknipsel toe dat een grote invloed zou hebben op de rest van zijn leven. Het betrof een advertentie van de Toonder Studio's, waarin penselers en penseelsters werden gezocht voor de tekenfilmproductie.

Van Voorn trok naar Amsterdam en meldde zich aan de Reguliersdwarsstraat 9. Een medewerker van Toonder bekeek zijn werk en zei iets in de trant van: 'Nou, nou, u heeft heel goed naar de Tom Poesjes gekeken.'

Hoewel Van Voorn wel Toonders strips over Thijs Ijs kende had hij op dat moment echter nog nooit een Tom Poesstrip gezien. Hij kreeg een baan aangeboden op de stripafdeling. Van Voorn realiseerde zich dat hij dan wel zijn vrijheid moest inleveren. Daarom vroeg hij naar eigen maatstaven een vorstelijk hoog salaris van 60 gulden per week. Daar werd tot zijn verassing mee ingestemd. Hij had echter nog geen verblijfplaats in Amsterdam en dus sliep hij de eerste nachten onder de tekenafel van de Studio's.

Bij Toonder

De chef op de tekenafdeling was Cees van de Weert, maar het was meester-inkleurder Wim Lensen, die de nieuwe medewerker begeleidde. Lensen en Van de Weert stonden overigens allebei bekend om hun prachtige kleurgebruik.

Ben van Voorn bleek uitstekend overweg te kunnen met het gedachtengoed en de sfeer van Marten Toonder. En ondanks het dienstverband viel het hem mee hoeveel vrijheid hij moest inleveren bij de Studio's. Want de tekenaars werden behoorlijk vrijgelaten in hun werktijden. Zo kon hij 's middags vrij nemen om te gaan zwemmen en 's avonds de verloren uren weer inhalen.

Van Voorn werd al snel betrokken bij het tekenen van de Bommel-dagbladstrip. Hiervoor werkte hij vaak samen met Ben van 't Klooster. Afwisselend hielden ze zich bezig met verschillende aspecten van het werk, zoals het maken van de potloodtekeningen, het inkten of corrigeren. Maar het bekendst werd Van Voorn met het tekenen van achtergronden.

Een andere serie waar hij aan werkte is Panda. Hiervoor werkte hij vaak samen met tekenaar Richard Klokkers en met schrijver Jan Gerhard Toonder. Deze werkte meestal een week of twee aan de teksten, waarna ze bij Ben van Voorn op het bureau trechtkwamen.

Wanneer hij ze dan van plaatjes had voorzien nam hij het geheel door met Marten Toonder. Van Voorn werkte soms wel aan 8 strips op een dag. Daarnaast maakte hij ook veel illustraties voor boeken en reclameopdrachten.

In deze periode publiceerde Toonder ook het Tom Poes weekblad. Hiervoor werden Studiomedewerkers aangemoedigd om in hun vrije tijd eigen strips te gaan maken. Ben van Voorn ging ook aan de slag en ontwierp een drietal strips. Eén daarvan, de vogel Piet Mosk beleefde korte verhaaltjes van een halve pagina. Onder de naam Pimmetje Pieter beleefde hij drie keer een avontuur in het Tom Poes weekblad. Een andere creatie van zijn hand was Donky Schot. Deze ridder probeert met zijn onhandige hulpje Zanikzo kleine onrechtmatigheden te bestrijden.

Een begeleidend tekstje dat van Voorn over deze helden schreef luidde:

Donky Schot

De ridder zonder ros of zwaard,
geen veren bed of eigen haard.
Slechts Zanikzo als knecht.
die liever eet dan vecht.

Strip van Donky Schot (ca. 1948).

Daarnaast schreef en tekende Van Voorn de ondertekststrip *Pip en de gouden sleutel*. Hierin ontmoet het jongentje Pip een zeemeermin die haar gouden sleutel is kwijtgeraakt. Die is namelijk gestolen door Bas Beer. Samen met de hulp van allerlei bosdieren lukt het Pip uiteindelijk om de sleutel weer terug te halen.

Voor Toonderstudio-collega Henk Kabos tekende Ben van Voorn mee aan diens strip *Tekko Taks en de kaart van Matto Grosso* in 1950 (knipsel uit het archief van Het Nederlands Stripmuseum).

In deze tijd werkte Van Voorn ook al voor andere opdrachtgevers. In 1953 slaagde hij er in om zijn jeugdstrip *Tom Toppel* te verkopen aan de Libelle. De strip werd geplaatst in Tombola, een jeugdbijlage op liggend formaat, die van 4 september 1953 t/m 4 september 1954 bij de Libelle zat. Tom Toppel beleefde hierin twee avonturen. Ben van Voorn was inmiddels getrouwd met Hennie, die de strip van teksten voorzag. Ze maakten ook een aanzet voor een derde en vierde Tom Toppel verhaal, maar die zijn niet voltooid. Voor Tombola maakte Ben van Voorn nog talloze andere illustraties en de korte stripjes *Beet!*, *Het varken* en *Vallen en opstaan*.

In 1954 startte Toonder met de strip *Koning Hollewijn*. Ook hier werkte Ben van Voorn werkte in de eerste jaren aan mee.

Veel Toonder-producties begonnen met een idee van de tekstschrijver. Toonder bepaalde echter hoe de plot zich uiteindelijk moest ontwikkelen. Het idee werd dan een avondje besproken op de Studio's en daarna werd aan de uitwerking begonnen. Vaak werden eerst de tekeningen gemaakt en daarna werden de teksten er bij geschreven. Ten aanzien van de Bommelstrips controleerde Toonder elke fase van de productie. Bij Kappie, Panda en Koning Hollewijn was zijn controle minder streng.

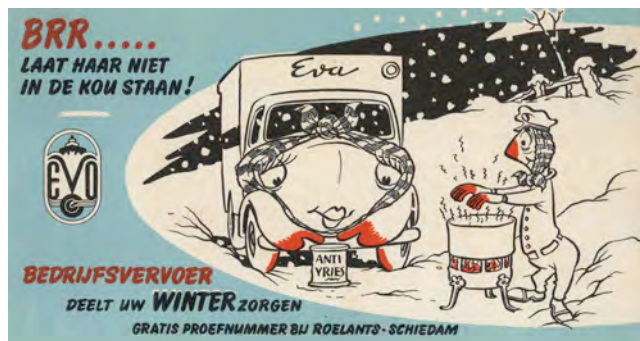
Ben van Voorn vond dat Toonder als stripmaker en verhalenverteller aan de top zat. Maar Toonder had zich gespecialiseerd, terwijl Van Voorn zich ook op andere terreinen wilde bekwamen.

De dagelijkse routine begon hem uiteindelijk tegen te staan. In 1955 besloot hij daarom de Studio's te verlaten en freelance te gaan werken. Toonder zou echter wel één van zijn grootste klanten worden.

Freelance

Als freelancer werkte Ben van Voorn voor reclamebureaus en uitgeverijen. Hij maakte illustraties voor bladen als *De Haagse post* en *De Commerciële club*. Voor het damesblad *Margriet* illustreerde hij diverse jeugdverhalen. Toen hij besloot om in 1958 met Hennie naar Yde te verhuizen bleven veel van zijn westerse klanten hem ook daar van opdrachten voorzien.

Een belangrijke opdrachtgever was de educatieve wereld. Ben van Voorn maakte talloze illustraties voor lesmethodes op de basisschool. Een breed scala aan thema's belandde op zijn bureau. Van Voorn illustreerde rekenmethodes, leesmethodes, geschiedenisboekjes, natuurlessen en zelfs verkeersexamens.

Illustratie voor EVO bedrijfsvervoer (ca. 1954).
 Illustratie voor Margriet (1958).
 Illustratie voor kinderboek (ca. 1960).
 Illustraties voor verkeersexamens (ca. 1971).

Intussen bleef ook Marten Toonder een beroep op hem doen. Tot en met 1969 tekende Van Voorn mee aan de dagstrips van heer Bommel en Tom Poes. Meestal verzorgde hij hiervoor de achtergronden, maar soms tekende hij ook figuren.

Toonder en Van Voorn voelden elkaar zo goed aan, dat ze tijdens hun ontmoetingen eigenlijk weinig aan elkaar hadden te vertellen. Dat was dan ook precies de reden dat Toonder continue een beroep op hem bleef doen.

De strips werden echter een routine. Overdag werkte Van Voorn aan de bouw van zijn atelier en 's avonds of 's nachts voerde hij zijn opdrachten uit, al dan niet vergezeld van een stevige pot koffie. Hij besloot uiteindelijk dat dit de strips niet ten goede kwam. Maar hij wilde zich er ook niet intensiever mee bemoeien, omdat hij ook nog andere kunstuitingen wilde verkennen. In 1969 zette hij daarom een punt achter de samenwerking met Toonder.

In 1978 gaf hij in een interview met Stripschrift aan dat hij voortaan geen strips meer wilde tekenen. Maar een jaar later ging hij alweer in de 'fout'. Samen met schrijver Chris van der Veen was hij dat jaar verantwoordelijk voor de strip *Berend Neander en de geschiedenis van het Drents museum*. De strip werd gemaakt ter gelegenheid van de expositie *Een kast van 100 gulden*, die dat jaar was te zien in het Ontvangershuis van het Drents Museum.

Ook Marten Toonder wist hem in 1979 opnieuw te vinden, maar dit keer voor een wel heel bijzonder project. Toonder had toen net 'ja' gezegd tegen het voorstel van producent Rob Houwer om gezamenlijk een avondvullende tekenfilm te gaan maken van heer Bommel en Tom Poes. In zijn zoektocht naar de ideale achtergrondschilder kwam Marten Toonder al gauw uit bij Ben van Voorn.

Als je begrijpt wat ik bedoel (1983)

Van Voorn zag het project als opdrachtwerk waar hij weinig van zichzelf in zou kunnen leggen. Maar hij had nog altijd een grote bewondering voor Marten Toonder en zijn wereld, dus hij accepteerde de klus. Hij dacht er ongeveer twee dagen per week mee bezig te zijn, maar het werd uiteindelijk dagelijks werk voor anderhalf jaar. Van Voorn werkte soms thuis en soms op de Toonder Studio's in kasteel Nederhorst.

Naast het schilderen van de achtergronden maakte hij ook layouttekeningen. Daarin bepaald een tekenaar hoe het beeld wordt ingedeeld. Hij bepaalt de compositie en geeft aan waar de personages zich bevinden. De figuren worden verder getekend door animators. Van Voorn werkte aan de hand van een storyboard, een verzameling plaatjes waarin wordt aangegeven wat er in elke scène gebeurt. Toonder vroeg hem ook om de kleurstellingen voor de film te bepalen.

Voor het maken van Het bracht risico's mee, maar er kon ook veel sfeer mee worden bereikt. En dat zou aanzienlijk bij kunnen dragen aan de filmbeleving. Van Voorn leerde al snel dat voor de tekenfilm eigen wetten gelden. Hij zag nu wat er met zijn werk gebeurde als het werd opgeblazen tot de proporties van het bioscoopdoek. Bij de eerste lucht die hij schilderde ging hij naar eigen zeggen vrij artistiek te werk en tijdens de projectie schrok hij van het resultaat. De lucht was pokdalig en zat vol met kraters. Het geheel moest dus een stuk gladder worden uitgewerkt.

Ben van Voorn werd bij het maken van de achtergronden geassisteerd door Frits Godhelp en de Japanner Hidetoshi Kaneko. Medewerkers van de Toonder Studio's waren vooral verbaasd over de prestaties van die laatste. 'Hoe is het toch mogelijk, dat een Japanner in dezelfde stijl kan werken als een kunstschilder uit Drenthe?' vroegen ze zich af. Maar Marten Toonder zag meteen de verschillen. 'Hij heeft er niets van begrepen' was zijn reactie.

Er werden soms aquarellen geproduceerd van zes meter lang, zodat er een landschap of stadsgezicht aan de kijker voorbij kon trekken. In één van de eerste scènes van de film glijdt de camera langzaam door de straten van Rommeldam. Vanaf de kerktoren dalen we af naar beneden, dan langs de Kleine Club en vervolgens door een steegje dat uitkomt bij een kroegje. Voor die hele camerabeweging was eigenlijk maar 9 seconden gepland, maar Ben van Voorn vond dat veel te kort. Hij had natuurlijk gelijk want bij die snelheid zou de kijker het beeld nauwelijks in zich op kunnen nemen. Hij pleitte er voor om de hele scène op te rekken naar 30 seconden. Als compromis kreeg hij uiteindelijk 18 seconden. Marten Toonder was erg gelukkig met die scène.

Voor Als je begrijpt wat ik bedoel creëerde Van Voorn uiteindelijk zo'n 600 tot 800 achtergronden. Bij iedere achtergrond vroeg hij zich af of er wel genoeg gevoel in zat. Soms moest een tekening over, maar vanwege het beperkte budget kon er niet eindeloos opnieuw aan een achtergrond worden gewerkt.

Het maken van de achtergronden deed Van Voorn met plezier, maar omdat hij zich bij een dergelijk project slechts dienstbaar kon opstellen, zag hij er zelf verder weinig betekenis in. Ondanks zijn onmiskenbare handschrift zag Van Voorn de achtergronden zelf als een product van Marten Toonder en producent Rob Houwer. Hij deed slechts wat zij wilden.

Zoals altijd kon hij Toonder wel goed begrijpen, maar uiteindelijk volgde hij het liefst zijn eigen paadje. Marten Toonder was op zijn beurt niet gelukkig met de film als geheel, maar de achtergronden waren voor hem juist bijzonder geslaagd.

Asterix en de verrassing voor Caesar (1985)

Toen directeur Graymont van de Gaumont Studio's in Parijs de Bommelfilm zag was hij meteen onder de indruk van de achtergronden. Zijn Studio's wilden een drietal films gaan produceren van de Franse stripheld Asterix. De Galliër had al eerder drie tekenfilmavonturen beleefd en Gaumont wilde die traditie nieuw leven in blazen. Bovendien moest de kwaliteit van de nieuwe films de voorgaande cyclus overtreffen.

Graymont reisde naar Nederland af en vroeg Ben van Voorn om naar Parijs te komen en mee te werken aan de achtergronden. Het zou slechts 3 maanden gaan duren, maar Van Voorn zag er in de eerste plaats toch maar van af. In januari jaar kreeg hij nogmaals het verzoek uit Frankrijk en hij besloot om in februari in ieder geval een keer in Parijs te gaan kijken. Eenmaal daar is hij toch maar gebleven. De beloofde drie maanden werden echter een jaar.

In dat jaar wandelde Van Voorn dagelijks vanaf zijn hotelkamer aan de Rue Notre Dame de Bon Nouvelle in tien minuten naar de Gaumont Studio's, die zich bevonden aan een binnenplaats op Rue Yves Toudic. Daar gaf een gammele deur toegang tot de fabriek die de Gaumont Studio's herbergde. Bij de ingang daarvan hing een bordje met Asterix, die het binnenkomende volk toeschreeuwde: 'Aan het einde van de binnenplaats, rechtsaf!' Die binnenplaats was enorm en had een glazen dak. Langs de wanden waren galerijen en trappen die leidden naar verschillende vertrekken waar aan de film werd gewerkt. De werkkamer van de achtergrondtekenaars bevond zich op de vierde en bovenste verdieping. Daar lagen flinke stapels documentatiemateriaal, zoals boeken over het oude Rome, maar ook prenten van bomen en bossen.

Van Voorn bracht aquarelverf mee naar Parijs, maar heeft het daar niet kunnen gebruiken. Vijf andere tekenaars waren al begonnen met gouache, dus daar kon niets meer aan worden gewijzigd.

De Franse benadering van het productieproces beviel Van Voorn goed. 'De Fransen doen wat ze leuk vinden en als ze daar kosten voor moeten maken, dan doen ze dat.' vertelde hij aan een Nederlandse journalist. 'Of het wat oplevert bekijken ze later wel.' Het grote budget voor de Asterixfilm maakte het ook mogelijk om de achtergronden te perfectioneren. Als het niet in één keer goed was, kon het overnieuw.

Vrij vroeg in het productieproces maakte Van Voorn een grote tekening van Rome met daarop allerlei gebouwen die er in het begin van onze jaartelling moeten hebben gestaan. Die gebouwen kregen dezelfde behandeling als Slot Bommelstein, compleet met spleten in de muren en gras en onkruid tussen het plaveisel.

Dat was echter niet helemaal de bedoeling, want op het moment dat Asterix Rome bezoekt was de stad nog nieuw en stonden de gebouwen te glimmen in de zon. Nadat Van Voorn en zijn collega's er hartelijk om hadden gelachen, begon hij opnieuw.

Kritiek was anders in Frankrijk dan in Nederland. Ben van Voorn vond het veel dragelijker, omdat daar alleen zijn werk ter discussie stond. Thuis merkte hij dat de kunstenaar zelf vaak het onderwerp van de discussie vormde. Veel mensen beschouwden de kunstenaar in de eerste plaats een sociaal probleem. En dat voelde natuurlijk verstikkend.

Het werken in een team beviel ook goed. Bij de Bommelfilm moest hij nog praktisch alles alleen doen, maar hier kon hij kiezen welke achtergronden hij wilde maken. Sommige bevatten slechts een kookpot of een steen, maar andere toonden meterslange panorama's van het Gallische dorpje of de straten van Rome.

Ben van Voorn vertelde in een interview dat hij in de achtergronden allereerst een bepaalde sfeer probeerde te creëren. En als er zich een probleem voordeed, benaderde hij dat ook door vanuit de sfeer naar een oplossing te zoeken. Zo schilderde hij bij een veldslag dreigende onweerswolken, ook al zal men in de praktijk vaker onder een blauwe hemel hebben gevochten.

Hij was uiteindelijk het meest tevreden over de achtergronden waarin hij met licht kon spelen. Omdat het verhaal zich voor een groot deel in Italië afspeelt, koos hij ervoor om zoveel mogelijk het zuidelijke licht in zijn achtergronden te brengen.

De film werd een groot succes. De miljoenen die er door Gaumont in waren gestoken werden gauw terugverdiend. Van Voorn zag de films als iets vluchtigs. Uiteindelijk was je volgens hem de filmervaring snel weer vergeten.

Directeur Graymont vroeg Van Voorn ook voor het volgende Asterix-project, maar daar zag hij van af. Weer een jaar of anderhalf van huis zag hij niet zitten. Bovendien was hij even moe van het monsterproject. In Yde laadde hij zich weer op met etsen, schilderen en keramiek.

Asterix en de Knallende ketel (1989)

Tijdens de productie van de vorige Asterix-film kwamen er aanbiedingen voorbij van verschillende andere Franse studio's. Van Voorn zou soms 5 tot 6 keer zoveel kunnen verdienen dan bij Gaumont. Hij ging er echter niet op in, want het ging hem nooit om het geld. Ook studio's in Duitsland, New York en Tokio konden hem niet trekken.

Maar toen Gaumont na een tijdje aanklopte voor hun derde Asterix-film besloot hij om 'ja' te zeggen. Niet meteen natuurlijk. Hij stelde wel als voorwaarde dat hij niet weer in een hotelletje werd gestopt maar dit keer een eigen woning zou krijgen. Gaumont kocht daarom een ruim appartement aan dezelfde binnenplaats als waar de studio's zaten. Zijn werk bestond dit keer uitsluitend uit het maken van de layouttekeningen. Het inkleuren van de achtergronden liet hij over aan een jongere garde.

Het team groeide langzamerhand uit tot 150 man, waaronder Amerikanen, Hongaren, Polen en Spanjaarden. De sfeer was goed en inspirerend. De werktijden konden net als de vorige keer ruim opgevat worden. Van Voorn werkte van 's morgens 8:00 tot 's avonds 20:00. Daarna volgde een stadswandeling van anderhalf uur en een etentje met collega's. Soms kookte hij zelf in zijn appartement, maar dat ging hem minder goed af als het restaurantbezoek.

De tekenaars hadden veel voor elkaar over. Zo kon het bijvoorbeeld gebeuren dat de Canadese effectenman Keith de hele ploeg 's nachts uit bed kreeg, omdat hij ineens een goed idee had waardoor hij niet meer kon slapen. De anderen, inclusief Van Voorn, waren dan bereid om hem te helpen om het uit te proberen.

Nutcracker Prince (1990)

Rond 1989 werkte Van Voorn nog één keer mee aan een tekenfilm. Het betrof de Canadese tekenfilm *The Nutcracker Prince*. Het project, gebaseerd op de muziek van Tchaikovsky, sprak hem voldoende aan, maar het idee om de Canadese natuur te kunnen zien was misschien wel doorslaggevend. Het werk duurde ongeveer een half jaar.

Koele cynismen (1990)

In 1990 verscheen *Koele cynismen*, een bundeling van satirische cartoons over de menselijke 'voortgang' en het effect daarvan op de natuur. In de cartoons reageerde Van Voorn zich af en liet hij zijn verbijstering over het menselijk gedrag de vrije loop.

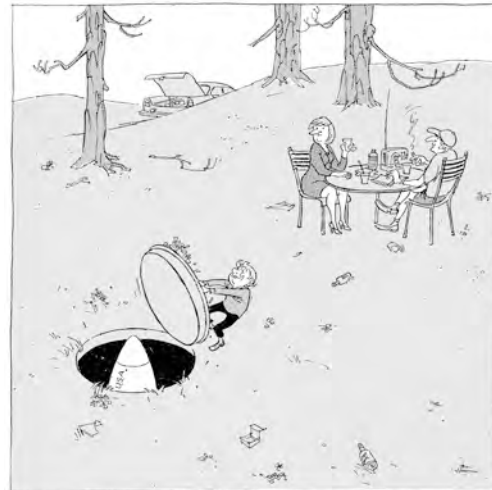
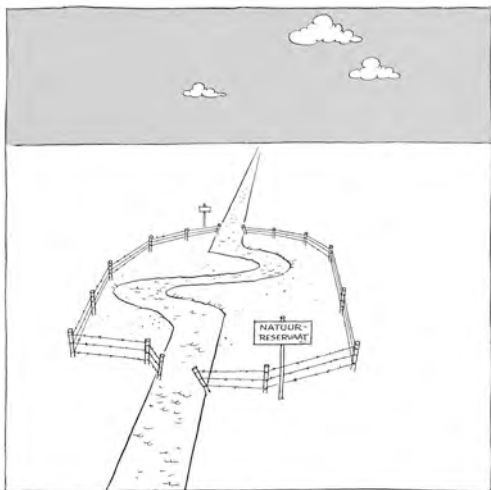
Terwijl velen de menselijke vooruitgang als iets positiefs beleefden, constateerde Ben van Voorn vooral dat het milieu achteruit ging en dat de mens dus feitelijk armer werd. Hij wist ook dat de vooruitgang zich niet liet stoppen. In een interview zei hij: 'We gaan vooruit tot we over de rand vallen. En er is geen weg terug, want de mens kan nog geen halve stap terug doen! Pas als alles op is zal er een eind aan komen.'

Op één van de cartoons vindt een jongentje een kernbom door een stukje gras op te tillen. Het is niet zomaar een plaatje met een pesterige ondertoon. Voor Van Voorn betekende de bom de ultieme vernietiging. In de oorlog die hij had meegemaakt was er nog een zekere overlevingskans, maar een kernoorlog zou alles opslag beëindigen.

Toch zag Van Voorn een klein lichtpuntje wanneer de mens zichzelf op een dag zou vernietigen. Zo zei hij: 'Als de mens er niet meer is, is dat niet schadelijk voor het geheel. Leven op een planeet is niet normaal. Een gezonde planeet kent geen leven!'

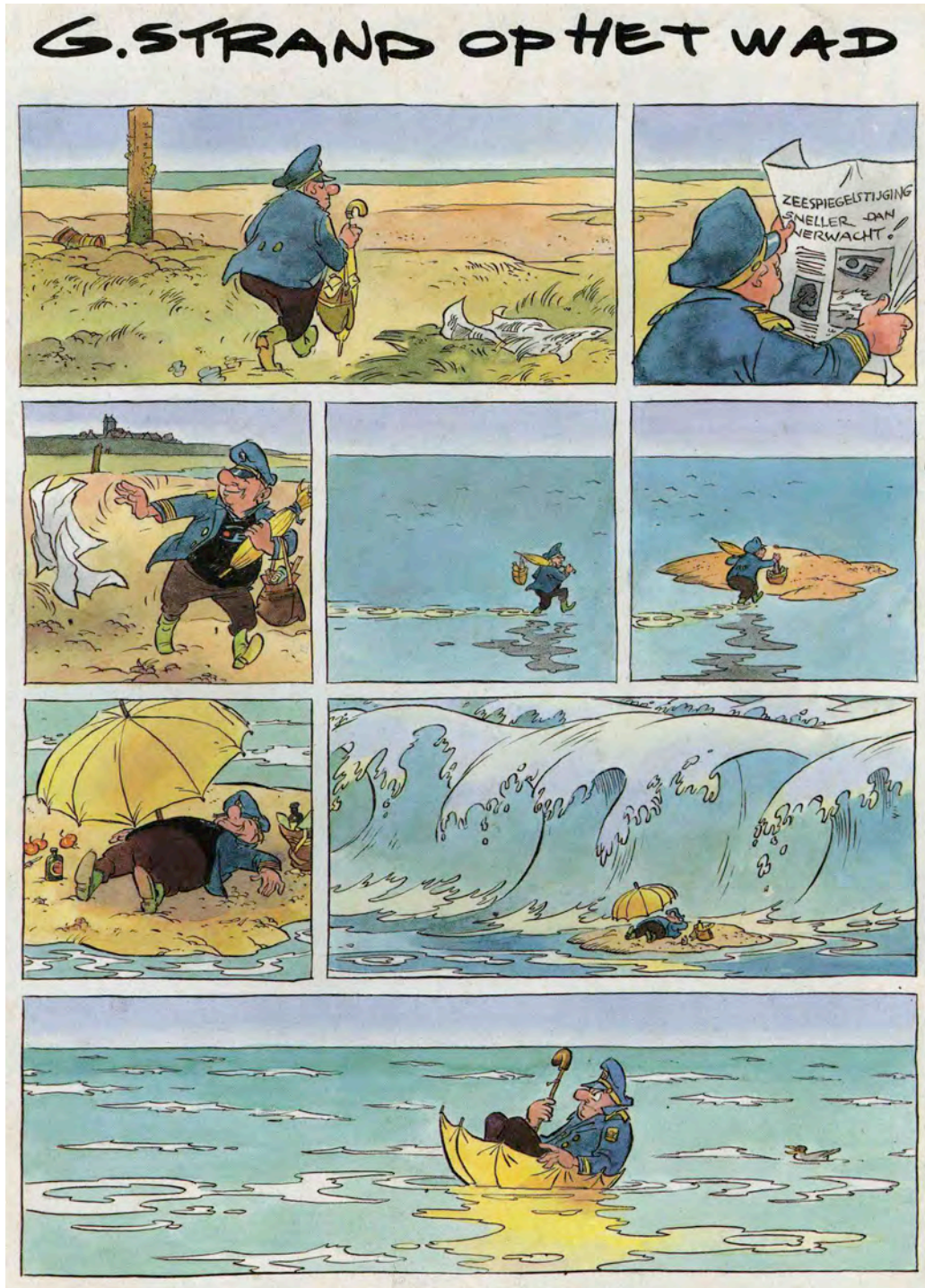
Sommige spotprenten verschenen eerder in het maandblad Drenthe. Het tijdschrift stopte echter met de publicatie nadat de prenten te kritisch werden bevonden. Andere cartoons uit de serie waren te zien in de expositie *De Snelweg* in het Drents Museum.

Het werk vormde een contrast met de aquarellen en schilderijen waarin Van Voorn juist de schoonheid van de dingen liet zien. Eén journalist schreef dan ook een artikel met als kop *Ben van Voorn ongewoon hard*.

Eén van de laatste strips die Ben van Voorn tekende was G. Strand op het Wad. Dit was een tekstloze strip over een kapitein die op het strand en in de duinen in humoristische situaties terechtkomt. De strip prijkte eind jaren tachtig en begin jaren negentig op de achterkant van het kwartaalblad Waddenbulletin.

*G. Strand op het wad
(ca.1990).*

Bibliografie Ben van Voorn

Een overzicht van strips, illustraties en filmwerkzaamheden van Ben van Voorn. Deze opgave is zo uitgebreid mogelijk, maar pretendeert niet volledig te zijn.

Stripverhalen:

Ca. 1946 Ben van Voorn: *Tom Toppel*

Ca. 1948 Ben van Voorn: *Pip en de gouden sleutel*

Ca. 1948 Ben van Voorn: *Piet Mosk*

Ca. 1948 Ben van Voorn: *Donky Schot*

Ca. 1948 Ben van Voorn: *Kwakkie eend* (onvoltooid)

1950 *Pimmetje Pieter*, 3 korte verhalen in Tom Poes weekblad, 3^e jaargang, nr. 2, 3 en 4.

1953/1954 Ben en Henny van Voorn: *Tom Toppel* (bewerking van de oorspronkelijke strip uit 1946), publicatie in Tombola, de jeugdbijlage van het weekblad Libelle

1954 Ben en Henny van Voorn: *Tom Toppel en het schip in de fles*, onvoltooid

1954 Ben en Henny van Voorn: *Tom Toppel als boodschapper*, onvoltooid

1954 Ben en Henny van Voorn: *Tom Tippels vreemde reis*, onvoltooid

1954 *Beet!*, gepubliceerd in Tombola, de jeugdbijlage van het weekblad Libelle

1954 *Het varken*, gepubliceerd in Tombola, de jeugdbijlage van het weekblad Libelle

1954 *Vallen en opstaan*, gepubliceerd in Tombola, de jeugdbijlage van het weekblad Libelle

1954 Ben van Voorn: *Verzuchtingen van een overwerkt opschrijfboekje*, gepubliceerd in Bedrijfsvervoer, EVO

1954 Ben van Voorn: *Verzuchtingen van een overwerkt opschrijfboekje*, gepubliceerd in Het publiek en zijn HTM, Rotterdamse tram

Jaren vijftig Diverse cartoons, Haagse Post

1964 Lo Hartog van Banda: *Prehistorie 1t/m 10*, Fuchs hijskranen, E.U.H. Rhenen

1964 Lo Hartog van Banda: *Deze tijd 1t/m 10*, Fuchs hijskranen, E.U.H. Rhenen

1964 Lo Hartog van Banda: *Toekomst 1t/m 10*, Fuchs hijskranen, E.U.H. Rhenen

1964 Lo Hartog van Banda: *Fuchs en het raadsel van Tempel*, Fuchs hijskranen, E.U.H. Rhenen

1969 *Feit van de maand*, Commerciële club

1975 Ben van Voorn: *Pip en de gouden sleutel, Piet Mosk en Donky Schot* (bundeling van vroege stripverhalen), Nico Noordermeer, Harlingen

1978 *Stripschapkalender 1979*, Het Stripschap

1979 Chris van der Veen: *Berend Neander en de geschiedenis van het Drents museum*, Provinciaal Museum van Drenthe, Assen

1985 Ben van Voorn: *Tom Toppel op het 3e Noordelijk Stripfestival 85: het vroegste werk van Ben van Voorn*, Stichting Uitgeverij Beeldverhalen, Nieuw Beerta

1989 - 1991 Ben van Voorn: *G. Strand op het wad*, éénpagina-strips in het Waddenbulletin, Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee, Harlingen

1990 Ben van Voorn: *Koele cynismen*, De Wieck, Leek

Strips en illustraties voor de Toonder Studio's:

1948 Marten Toonder: *Tom Poes en de laarzenreuzen* (omslagtekening), De Muinck & Co, Amsterdam

1948 Marten Toonder: *Tom Puss in Nursery Rhymeland* (diverse illustraties, waaronder de omslagtekening), Marks & Spencer

1948 - 1951 Toonder Studio's: *Tom Poes* weekblad (omslagtekeningen), Toonder Studio's, Amsterdam

1950 Henk Kabos: *Tekko Taks verhaal 8*, gepubliceerd in diverse dagbladen, waaronder Trouw

1950 Henk Kabos: *Tekko Taks verhaal 9*, gepubliceerd in diverse dagbladen, waaronder Trouw

1950 Henk Kabos: *Tekko Taks en de kaart van Matto Grosso I en II*, gepubliceerd in diverse dagbladen, waaronder Trouw

1951 Toonder Studio's: *Wolle Klaver en de geheimzinnige meridiaan* (omslagtekening en illustraties), Van Nelle, Rotterdam

1951 Waling Dijkstra: *Tom Poes en het monster van de holle weg*, Wereldkroniek

1952 Toonder Studio's: *Het Toverkruid* (diverse illustraties), C.V. Stoomkoffiebranderij en theehandel H. Smith, Groningen

1952 Toonder Studio's: *Tom Poes en de vliegende kalief*, KLM

1952 Toonder Studio's: *Tom Poes* (diverse illustraties), Quaker Oats graanproducten

1952 Marten Toonder: *Panda en de meester-edelman* (omslagtekening), De Muinck & Co, Amsterdam

1953 Marten Toonder: *Panda en de meester-oudheidkundige* (omslagtekening), De Muinck & Co, Amsterdam

1953 Marten Toonder: *Panda en de woudrovers* (omslagtekening), De Muinck & Co, Amsterdam

1954 Toonder Studio's: *Jansen en Tilanus in het land der Troegels*, reclame voor Jansen en Tilanus textiel fabrieken, publicatie in verschillende omroepbladen

1954 Toonder Studio's: *Cartoonder*, vakblad Toonder Studio's (omslagillustratie kerstnummer)

1956 Toonder Studio's: *Sjaakje als speurder* (illustraties), Vivo

1956 Marten Toonder: *Koning Hollewijn en de rechten van de mens*

1961 Lo Hartog van Banda: *Het Geheim van de gulden gaper, aflevering 1 t/m 15* (inkten van de achtergronden, samenwerking met Ben van 't Klooster en Richard Klokkers), Het drogisterijbedrijf

Dagstrips van heer Bommel en Tom Poes

Geschreven door Marten Toonder of Lo Hartog van Banda. De tekeningen werden veelal in samenwerking gemaakt met andere studiomedewerkers, zoals Ben van 't Klooster. Een kleine selectie uit de titels:

1947 De wonderdokter
1947 De watergeest
1947 De nieuwe ijstijd
1948 Het monster van Loch Ness
1949 De Pierrace
1949 Horror, de ademloze
1950 Kwetal, de breinbaas
1950 Het lijm-teem
1951 Mom Bakkesz
1952 De Partenspeler
1953 De wens-werkster
1954 De A-prillers
1955 De kniphoed
1956 De wraakgier
1957 De Zwarte Zwadderneel
1957 De zwelbast
1958 De argwaners
1959 De windhandel
1959 De nozellarven
1960 De Bommellegende
1961 Het boze oog
1962 Het huilen van Urgje
1963 Het kukel
1963 De bovenbazen
1964 Het monster Trotteldrom
1965 De pasmunt
1966 De grote Barribal
1966 De trullenhoedster
1967 Het Booroog
1968 De kwade inblazingen
1968 De hupbloemerij

Dagstrips van Panda

Geschreven door Jan Gerhard Toonder (de eerste 4 verhalen ook in nauwe samenwerking met Marten Toonder). De tekeningen werden gemaakt in samenwerking met Richard Klokkers. Onder meer de volgende titels:

1947 Panda en meesterdief
1947 Panda en de meester-detective
1948 Panda en meestervlieger
1948 Panda en de meester-goochelaar
1949 Panda en meester-wereldverbeteraar
1950 Panda en de meester-muzikant
1950 Panda en de meester-geleerde
1950 Panda en de meester-edelman
1951 Panda en de meester-gemaskerde
1951 Panda en de meester-bediende
1951 Panda en de meester-oudheidkundige
1951 Panda en de meester-kluizenaar
1951 Panda en de woudrovers
1954 Panda en meester-zakenman

Dagstrips van Koning Hollewijn

Verhalen bedacht door Lo Hartog van Banda en teksten geschreven door Harry van den Eerenbeemt. Het tekenwerk werd gedaan in samenwerking met diverse Studiomedewerkers, waaronder Andries Brandt, Ben van 't Klooster en Ton Beek. Onder meer de volgende titels:

1954 Koning Hollewijn en de holle appel
1954 Koning Hollewijn en de worteltrekker
1954 Koning Hollewijn en de zoekgeraakte rechten
1954 Koning Hollewijn en de kroonjagers
1955 Koning Hollewijn en de steen der wijzen
1955 Koning Hollewijn en de flutterers
1955 Koning Hollewijn en de lorrocraat
1955 Het Dubbele leven van Koning Hollewijn
1956 Koning Hollewijn en zoekt iemand
1956 Koning Hollewijn en de Korstheuvel
1956 Koning Hollewijn en de Anti-wielbeweging
1956 Koning Hollewijn zoekt de levensvreugde
1957 Koning Hollewijn en een bevriende mogendheid
1957 Koning Hollewijn en de thesaurier
1957 Koning Hollewijn en zoekt de cultuur
1958 Koning Hollewijn als gezant
1958 Koning Hollewijn en de terugkeer van de oude garde.
1958 Koning Hollewijn bezoekt Voorland
1958 Koning Hollewijn en de poppenmaker
1959 Koning Hollewijn en het Anders-wezen
1959 Koning Hollewijn en de Vriend
1959 Koning Hollewijn en de tijdreiziger
1959 Koning Hollewijn en de nieuwe wind
1960 Koning Hollewijn en de ronde tafel
1960 Koning Hollewijn en de revolutie
1960 Koning Hollewijn en de mensenhater
1960 Koning Hollewijn en het rondkijkertje

Illustraties:

1953 - 1954 Tombola, jeugdbijlage van het weekblad Libelle

Begin jaren zestig Illustraties voor de tijdschriften Okki, Taptoe en Eva.

1955 M. Clarenbeek-van Klaveren: *Half Jetje*, Spaarnestad, Haarlem

1955 Johan Ram en Ans van Bleisem: *Klokken van Haarlem, Luiklok II: Rondom de oude toren*, Spaarnestad, Haarlem

1957 Sandor Kis: *Mariska onder de indianen*, Spaarnestad, Haarlem

1957 N. Carels: *Sikko de boogschutter*, Spaarnestad, Haarlem

1958 Peter Spoor en J.M. Geldermans: *Kinderen van overal : bloemlezing voor katholieke scholen, deel 1, 2, 3, 4 en 10*, Dijkstra, Zeist

1959 - 1960 C. van Oudshoorn en Hilda de Jong: *Eerst lezen, dan schrijven: een methode met genormaliseerde letters en cijfers deel 4 t/m 7*, Dijkstra, Zeist

1959 - 1960 C. van Oudshoorn en Margreet Brouwer: *Schrijf nu maar : een methode met genormaliseerde letters en cijfers, oefenschriften, deel 4 t/m 7*, Dijkstra, Zeist

1960 Bert Berger: *45 kinderliedjes*, Dijkstra, Zeist

1960 Marian Hesper-Sint: *Trein op hol*, J.B. Wolters, Groningen

1960 Marian Hesper-Sint: *Jaap is dwars*, J.B. Wolters, Groningen

1960 Marian Hesper-Sint: *De mondviool en andere verhalen*, J.B. Wolters, Groningen

1960 - 1962 Anne de Vries, Wietske Crans: *Lezen in de eerste klas, nieuwe serie, deel 1 t/m 8*, Dijkstra, Zeist

1961- 1962 Anne de Vries, Wietske Crans: *Lezen in de eerste klas, handleidingen, deel 1 t/m 8*, Dijkstra, Zeist

1962 Daan Deken: *Dikkie, Daan en Dorus*, Noordhoff, Groningen

1962 - 1972 Anne de Vries en A.M. Koppejan: *Oefeningen voor het schoolverkeerseamen*, Dijkstra, Zeist

1963 Marian Hesper-Smit en M. Jansen: *Langs korenrijke velden, deel 2 t/m 4*, Wolters, Groningen

1965 Sandor Kis: *Mariska de circusprinses*, Spaarnestad, Haarlem

1966 Sandor Kis: *Mariska in Scheveningen*, Malmberg, 's-Hertogenbosch

1969 P.Gersom: *Wij en de natuur, deel 1 t/m 5*, Jacob Dijkstra, Groningen

1970 Bill Venema: *Levend verleden : moderne geschiedenis methode voor het basisonderwijs, deel 1, 2 en 3*, Jacob Dijkstra, Groningen

1970 Tjits Veenstra en R. Kramer: *Op weg door de wereld : methode voor organisch onderwijs voor de lagere school*, Dijkstra, Zeist

1970 Bill Venema: *Levend verleden : moderne geschiedenis methode voor het basisonderwijs, werkboek, deel 1, 2 en 3*, Jacob Dijkstra, Groningen

1974 Tjits Veenstra en R. Kramer: *Koop thee voor je geld*, Dijkstra, Zeist

1974 Tjits Veenstra en R. Kramer: *Olleke bolleke*, Dijkstra, Zeist

1975 *Serpentine : oorspronkelijke verhalen voor de lagere school, deel 2 en 4*, Jacob Dijkstra, Groningen

1975 Bill Venema: *Wij en de tijd*, Jacob Dijkstra, Groningen

1976 Luc Pijnenburg: *Marjolijn en de valse boskat*, Zwijsen, Tilburg

1976 Luc Pijnenburg: *De vlucht van Eric en Marjolein*, Zwijsen, Tilburg

1978 C. van Oudshoorn: *Eerst lezen, schrijf nu maar, oefenschriften, deel 2 t/m 7*, Dijkstra, Zeist

1981 Tjits Veenstra en R. Kramer: *Ikke pikke porretje*, Dijkstra, Zeist

Achtergronden en layouttekeningen voor films

1952 *De Gouden Vis*, Marten Toonder Film N.V. (geen filmcredit, het betreft waarschijnlijk een kleine bijdrage)

1983 *Als je begrijpt wat ik bedoel*, Rob Houwer's Nedfilm & Television BV

1985 *Astérix et la surprise de César*, Gaumont International, Dargaud Films

1989 *Astérix et la coup du menhir*, Gaumont International, Dargaud Films

1990 *Nutcracker Prince*, Lacewood Productions, Hinton Animation Studio's en The Ontario Film Development Corporation

Overige uitgaven:

1981 Jaap Brakke, Ruud Anthonio, Ben van Voorn en Chris van Veen: *Autoweg : het Drentse landschap van Meppel tot De Punt : 10/7-2/9 1981* (Tentoonstellingscatalogus), Drents museum, Assen

1984 Jan Kooistra en Ben van Voorn: *Een mantel van Mos*, Krips Repro, Meppel

1994 B. Boivin en H. Elerie: *Het Drentse landschap tekenend, Stichting Het Drentse Landschap, Assen*

1998 Melanie Banis: *Met het oog op het wad. Catalogus bij een reizende tentoonstelling van de Waddenkunstkring*, Uitgeverij Boon, Groningen

1999 Groeneveldblad, speciale uitgave bij de expositie *Ben van Voorn, notities natuur en landschap* in kasteel Groeneveld.

2005 Marianne van Albada: *Ben van Voorn en Jan Schroot in Yde*, Uitgeverij Philippe Boucher, Midlaren

2012 *Ben van Voorn, notities van een veelzijdig kunstenaar*, Uitgeverij Philippe Boucher, Midlaren